

ביאן بیان Bayan

The Arabs in Israel הערבים בישראל

עורך: אריק רודניצקי

גיליון מס' 26, מאי 2022

תוכן העניינים

- 2 דבר העורך
- 3 ראגי חסן / שנה לקואליציה: מצבן של המפלגות הערביות ומאזן הכוחות ביניהן .

דבר העורך

הגיליון הנוכחי של **ביאן** מתפרסם בחלוף יותר משנה לבחירות לכנסת. לראשונה בתולדות הפוליטיקה הערבית בישראל נכנסה מפלגה ערבית אחת (רע"ם) לקואליציה ואילו מפלגה ערבית שנייה (הרשימה המשותפת) נשארה באופוזיציה.

מאמרו של **ראני חסן** בוחן את הדינמיקה והיחסים שבין שתי המפלגות בשנים האחרונות, ואת מאזן הכוחות ביניהן בחלוף שנה לבחירות.

ביאן הוא רבעון לענייני החברה הערבית בישראל, המתפרסם מטעם תוכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי במרכז דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב.

אנו מזמינים את קוראינו לפנות אלינו בדרכים אלה:

- ד"ר אריק רודניצקי (מנהל פרויקטים)
טלפון 03-6409991

- [אתר האינטרנט של תכנית קונרד אדנאואר](#)

© כל הזכויות על פרסום הרבעון שמורות לתכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, אוניברסיטת תל-אביב, 2022. מותר לצלם, להעתיק ולצטט מפרסום זה בציון מפורט של שם המקור, של עורכיו ושל מקום ההוצאה לאור. אין לשכפל את הפרסום ללא רשות בכתב מהעורכים.

תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי נוסדה ב-2004 על ידי קרן קונרד אדנאואר מגרמניה ואוניברסיטת תל-אביב וכחלק ממרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה. היא המשכה המורחב של התכנית לחקר הפוליטיקה הערבית בישראל שהקימו קרן אדנאואר ואוניברסיטת תל-אביב ב-1995. התכנית נועדה להעמיק את הידע וההבנה של יחסי יהודים-ערבים בישראל באמצעות כינוסים, הרצאות לקהל הרחב וסדנאות וכן באמצעות מחקר, פרסומים ותיעוד.

תודה לנחמה ברוך שערכה והתקינה את המאמרים בעברית.

ראני חסן * / שנה לקואליציה: מצבן של המפלגות הערביות ומאזן הכוחות ביניהן

עוד לפני פרישת רע"ם מהרשימה המשותפת ערב הבחירות האחרונות לכנסת (מרץ 2021) ידעה השותפות ביניהן עליות ומורדות. המפלגות הערביות ניסו להסתיר את הניגודים ואת התחרות הפנימית ביניהן. לבסוף התרחש הקרע בגלל עניין שולי: זכויות הלהט"ב בחברה הערבית.

הרשימה המשותפת ורע"ם שואפות להשיג שליטה על האלקטורט הערבי. כיום חלק ניכר מהציבור הערבי מאס בהגמוניה הפוליטית של המפלגה הקומוניסטית (חד"ש). רע"ם מבקשת להציג את עצמה כחלופה לרשימה המשותפת וכגוף משפיע ושמרני שהולם את אופייה של החברה הערבית.

בחלוף שנה להקמת הקואליציה, המציאות מוכיחה כי רע"ם אינה עומדת במבחן התוצאה: החברה הערבית ממשיכה לסבול מפשיעה גואה, מדיניות הריסות הבתים לא השתנתה, ומעמדם האזרחי של הערבים לא השתפר.

רע"ם הרחיקה לכת בווייתורים חסרי תקדים שנעשו לצורך שרידותה הפוליטית, והיא עלולה שלא לעבור את אחוז החסימה בבחירות הבאות. מצבה של הרשימה המשותפת טוב יותר, אולם היא נתפסת ברחוב הערבי כגוף זקן וחסר השפעה פוליטית.

האתגר הגדול העומד בפני שתי המפלגות הוא שכנוע הבורח הערבי לצאת לקלפיות בבחירות הבאות – בחירות הנראות קרובות מתמיד.

היחסים הרעועים בין הרשימה המשותפת לבין רע"ם אינם בגדר סוד. כידוע, בבחירות האחרונות החליטה רע"ם לצאת לדרך חדשה, כדבריה, דרך ששום מפלגה ערבית לא העזה לנקוט אם בהצהרה ואם בפועל. עם זאת, לא רע"ם היא שהגתה את הרעיון לחבור לממשלת ישראל ולהשתתף בקבלת ההחלטות הפוליטיות; כזכור, ערב הבחירות לכנסת ה-22 שנערכו בספטמבר 2019 הצהיר ראש הרשימה המשותפת איימן עודה כי הוא מוכן לחבור לממשלת מרכז-שמאל או לתמוך בה אם תסכים לדרישותיה של הרשימה, כגון טיפול במצוקותיה של החברה הערבית, מיגור הפשיעה בחברה הערבית, סלילת הדרך לתהליך מדיני לפתרון הסוגיה הפלסטינית ועוד. ואכן, למרות חילוקי הדעות בתוכה, המליצה הרשימה המשותפת להטיל את הרכבת הממשלה על בני גנץ, יו"ר כחול-לבן. מפלגת בל"ד קיבלה בהכנעה את החלטת הרוב למרות התנגדותה העקרונית להמלצה זו. כעבור זמן מה הסבירו גורמים ברשימה המשותפת כי למנסור עבאס הייתה אז השפעה רבה על המלצה זו במהלך הדיונים הקדחתניים שהתנהלו בתוך הרשימה המשותפת.

עוד לפני פרישת רע"ם ממנה ערב הבחירות לכנסת ה-24 ידעה הרשימה המשותפת עליות ומורדות ביחסי השותפות. יתר על כן, לאינטרסים המפלגתיים היו השפעות הרת גורל על אופן התנהלותה

* **ראני חסן** הוא מרצה לשפה העברית במכללת אונו, בעל תואר ראשון בלשון עברית ותואר שני במדע המדינה בלימודי דמוקרטיה מאוניברסיטת חיפה, חוקר אקדמי מקדים לדוקטורט באוניברסיטת חיפה בנושא מעמדם של הפלסטינים אזרחי מדינת ישראל, ופרשן פוליטי באמצעי תקשורת ישראלים.

ועל המשך דרכה במתכונתה הקודמת, וזאת אף שהיא זכתה ב-15 מושבים בבחירות לכנסת ה-23 שנערכו במרץ 2020, והגיעה אז לשיא כוחה.

כידוע, ברשימה המשותפת נכללים זרמים אידאולוגיים מנוגדים שהתאגדו תחת קורת גג אחת: הזרם הקומוניסטי (חד"ש), הזרם האסלאמיסטי (רע"ם) והזרם הלאומי (בל"ד). אלמלא העלאת אחוז החסימה ביוזמתו של ח"כ אביגדור ליברמן ערב הבחירות לכנסת ב-2015, לא הייתה קמה התאגדות זו. הרשימה המשותפת ניסתה להסתיר את הניגודים האלה ולהתעלם מהתחרות הפנימית בין מרכיביה על הובלת החברה הערבית, אולם הפיצול בה היה צפוי אף שמועדו לא היה ברור. אין תמיה אפוא שכאשר גאה המתח, אירע הקרע בשל עניין שולי – שאלת התמיכה בזכויות הקהילה הגאה בחברה הערבית. רע"ם הטעימה שנושא זה מכריע מבחינתה עד כדי פירוק השותפות; כך היא השתחררה מההכתבות של המפלגה הקומוניסטית והציגה את עצמה כחלופה לגיטימית לייצוג החברה הערבית בכנסת.

מנסור עבאס רצה בפירוק השותפות הזו וניהל משא ומתן עם ראש הממשלה דאז בנימין נתניהו על הצטרפות לקואליציה. בין השאר נערכו פגישות סודיות בינו לבין נתן אשל, איש הקשר ומקורבו של נתניהו, ובהן נעשו ניסיונות לשכנע אותו להסכים לפרישה של רע"ם מן הרשימה המשותפת. כידוע, נתניהו התנער בפומבי מהרעיון והכחיש את קיומו של משא ומתן כזה, אך עבאס חשף את הדבר באמצעי התקשורת ובמהלך הדיונים במשכן הכנסת לאחר הבחירות האחרונות.

במבט רחב יותר ניתן לומר כי שתי המפלגות – רע"ם והמפלגה הקומוניסטית – שואפות לשליטה על הכוח האלקטורלי בחברה הערבית, שאיפה הבאה לידי ביטוי במאבק על ההגמוניה בין שני הקטבים הפוליטיים. יש לציין כי חלק ניכר מן הציבור הערבי מאס בשליטה המוחלטת של המפלגה הקומוניסטית על המרחב הפוליטי הערבי מאז קום המדינה. כיום רוב תומכיה הם החברים בה מאז או בני משפחותיהם הנאמנים לה, וכן חסידיה של המפלגה הקומוניסטית כגון רופאים ומשכילים בוגרי אוניברסיטאות בברית המועצות לשעבר. לעומת זאת, הרשימה הערבית המאוחדת (התנועה האסלאמית, הפלג הדרומי) היא גוף פוליטי חדש יחסית בחברה הערבית בישראל.

הצורך של רע"ם בפרישה מהרשימה המשותפת נבע מהרצון להשתחרר מהמצע של הרשימה כדי לממש את סדר היום הפוליטי החדש של רע"ם – המכונה **אל-נהג' אל-ג'דיד** – על-מנת להוביל את החברה הערבית ולפתור את מצוקותיה: שיפור מעמדה הכלכלי, הגברת הביטחון האישי של האזרח הערבי ומיגור הפשיעה, התגברות על תופעת הנשק הבלתי חוקי ויצירת שותפות אמיתית עם החברה הישראלית למען שוויון בר קיימא. מנסור עבאס הבין את צרכי החברה הערבית ובעיקר את הצורך בהשלטת ביטחון ביישובים הערביים לנוכח המספר הגואה של הנרצחים בחברה זו. הוא הציג את מפלגתו כגלגל ההצלה של החברה הערבית ובד בבד הדגיש גם את צידה הדתי והאסלאמיסטי. הוא פעל להצגתה של מפלגת רע"ם כגוף השמרני המשפיע בחברה הערבית וכחלופה לרשימה המשותפת שלא עשתה די למען החברה הערבית. הדברים כווננו למפלגת חד"ש, אשר לפי משנתו של עבאס ותומכיו לא השיגה עבור החברה הערבית הישגים של ממש עד היום למרות שהיא מיוצגת בכנסת מאז קום המדינה.

עבאס העדיף את השמרנות. הוא האשים את הרשימה המשותפת בכך שתמיכתה בקהילה הגאה אינה מתיישבת עם השמרנות של החברה הערבית, בייחוד נוכח הרגישות הרבה כלפי סוגיה זו הן מבחינה דתית והן מבחינה חברתית וערכית. לפיכך התרכזה תעמולת הבחירות שלו ב"סוגיית

הטחינה" – רמז לתמיכתה של יצרנית הטחינה אל-ארז בקהילה הגאה. כך הצליח עבאס לשכנע את תומכיו כי יתנגד בתוקף לכל חוק התומך בקהילה הגאה. בצד זאת הוא השמיע הבטחות לשיפור מעמדם של הפלסטינים אזרחי ישראל בסוגיות כמו חוק קמיניץ והריסות הבתים, לחימה בפשיעה בחברה הערבית, הקצאת תקציבים לרשויות המקומיות ולחינוך ועוד. הרשימה המשותפת לא יכלה להתמודד עם "סוגיית הטחינה" ועם האשמותיו של עבאס בדבר הישגיה הדלים בשנים הקודמות, אף שהייתה המפלגה השלישית בגודלה בכנסת לאחר הבחירות במרץ 2020.

לטענת יריביו הפוליטיים של מנסור עבאס, נתניהו אכן הצליח לפרק את השותפות הזו בעזרתו של עבאס וכך השיג רוב בכנסת כדי להישאר על כס השלטון. יש מן האמת בטענה זו – עבאס אכן נפגש עם מקורביו של נתניהו למשא ומתן, ואף נפגש עם הרב דרוקמן כדי להכשירו כשותף בקואליציה אפשרית בממשלת ימין בראשות נתניהו, עם בן גביר וסמוטריץ' מן הימין הקיצוני.

בסופו של דבר הצטרפה רע"ם לקואליציה של בנט-לפיד ולא לנתניהו ולפי שעה הקואליציה מחזיקה מעמד. נשאלת אפוא השאלה: מהו מבחן התוצאה של רע"ם?

אף שרע"ם הצהירה שהיא תהיה קול שמרני ומשפיע בפוליטיקה הישראלית, ואף שהיא חלק מהקואליציה של בנט, המציאות בחברה הערבית בחלוף שנה מהקמת הקואליציה מוכיחה כי רע"ם אינה עומדת במבחן התוצאה, כפי שיעידו נסיבות אלה:

א. החברה הערבית עודנה סובלת מתחושת היעדר ביטחון נוכח מגמת הפשיעה הגואה ונוכח ריבוי המחזיקים בנשק באופן בלתי חוקי. בשנת 2021 נרצחו בחברה הערבית 126 איש ואישה, מספר הנרצחים הגדול ביותר בהשוואה לשנים האחרונות (על פי נתוני עמותת יוזמות אברהם).¹ בצד זאת מתרחשים בחברה זו אירועי ירי ומקרי אלימות חמורים מאוד.

ב. מדיניות הריסת הבתים והטלת קנסות גבוהים בהשפעת חוק קמיניץ עדיין מאיימות על אלפי בתים ברחבי היישובים הערביים. מספר הבתים שנהרסו בירושלים בשנת 2021 היה הגבוה ביותר זה 20 שנה: לפי נתוני "עיר עמים" נהרסו כ-132 יחידות דיור בעיר וקצב הריסות הבתים כמעט הוכפל במחצית השנייה של שנת 2021, בתקופת כהונתה של הממשלה המכהנת (ממשלת השינוי). במחצית הראשונה של שנת 2021 נהרסו במזרח ירושלים 85 מבנים ובהם 45 יחידות דיור ו-40 מבנים אחרים, ובמחצית השנייה נהרסו 150 מבנים, ובהם 87 יחידות דיור ו-63 מבנים אחרים.² ליישוב דליית אל-כרמל הוצאו מעל 100 צווי הריסה עקב בנייה בלא היתר.

ג. מעמדם של היישובים הבלתי מוכרים בנגב לא השתנה למרות הבטחת רע"ם כי תפעל להכרה בהם. אומנם הממשלה הכירה בשלושה יישובים ערביים בנגב, אך בה בעת דחפה שרת הפנים איילת שקד להקמת 13 יישובים יהודיים על אדמות התושבים הערבים בנגב. בצד זאת ממשיכות הרשויות להשמיד יבולים של התושבים הבדואים בטענה שבכוונתן להסדיר את מגוריהם של הבדואים באזור.

¹ "פילוח נתוני הרצח בחברה הערבית בשנת 2021 – סיכום שנתי", [אתר יוזמות אברהם](#), 30 בדצמבר 2021.

² אורן זיו, "ממשלת השינוי הכפילה את קצב הריסת הבתים במזרח ירושלים", [אתר שיחה מקומית](#), 19 בדצמבר 2021.

ד. שיפור מעמדם של האזרחים הערבים אינו בא לידי ביטוי לא בתקציבים המובטחים ולא בתחום השוויון האזרחי. כזכור, הממשלה אישרה תוכנית חומש בתקציב של 32.5 מיליארד שקלים, אולם אף שחלפו 10 חודשים מאז הצטרפות רע"ם לקואליציה עדיין לא הועברו תקציבים כלשהם. גם לא נראה באופק כי ממשלת השינוי, הכוללת מפלגות שמאל כמו מרצ, תיזום חקיקה של חוק השוויון כנגד חוק הלאום המפלה את האזרחים הערבים ומציב אותם במעמד נחות בהשוואה לאזרחים היהודים.

ה. השמרנות אשר הבטיחה רע"ם לבחוריה אינה מתיישבת עם המציאות. למשל, רע"ם תמכה בתקציב המדינה שבמסגרתו הוקצבו כ-9 מיליון שקלים לתמיכה בקהילה הגאה. מתברר כי עבאס וחבריו מדברים בשני קולות בסוגיה הזו: קול ערבי בערבית וקול ישראלי בעברית, ובין שני הקולות התגלו פערים רבים. יש לזכור כי התמיכה בקהילה הגאה סותרת את תדמיתה הדתית השמרנית של המפלגה.

ו. יוקר המחיה מכביד מאוד על האוכלוסייה הערבית, אולם רע"ם השותפה להחלטות הממשלה אינה עושה די להקלת המצוקה. מחצית מאוכלוסייה זו חיה מתחת לקו העוני והסכמת רע"ם להחלטות הממשלה לייקור מוצרי היסוד פוגעת בה קשות.

פרישתה של עידית סילמן (ימינה) מהקואליציה מעמידה את רע"ם וגם את הרשימה המשותפת במבחן קשה. המפלגות הערביות רוצות להוכיח הישגים, אולם השינויים הפוליטיים שחלו לאחרונה אינם מאפשרים להן: רע"ם לא השיגה ולו מעט מדרישותיה והרשימה המשותפת מצטיירת כגוף זקן חסר תועלת וחסר השפעה פוליטית. האתגר הגדול העומד בפני שתי המפלגות הוא שכנוע הבוחר הערבי לצאת לקלפיות בבחירות הבאות, בחירות הנראות קרובות מתמיד.

לדעתי, רע"ם הרחיקה לכת בבחירותיה ובוויתוריה חסרי התקדים למען הישרדותה הפוליטית, ולהערכתי היא לא תעבור את אחוז החסימה, בייחוד בימים אלה שבהם היא מצטיירת כתומכת בהחלטות הממשלה גם בנושאים כה רגישים כמו פגיעה במסגד אל-אקצא. על רקע זה ניתן להבין את "קריצתה" לרשימה המשותפת לחזור ולהתאחד לגוף אחד המייצג את כלל האוכלוסייה הערבית. מנגד שורר פער עמוק בין שתי הרשימות הבא לידי ביטוי בגידופים ובהשמצות קשות ביניהן. לא פעם האשימה רע"ם את הרשימה המשותפת בשיתוף פעולה עם הימין הקיצוני ועם נתניהו כדי להכשיל את עשייתה של רע"ם בממשלה. מנגד הרשימה המשותפת רואה בהצטרפות רע"ם לקואליציה מעין ויתור על הקול הערבי הלאומי השומר על הנרטיב הערבי הפלסטיני של אזרחי ישראל הערבים. חברי הרשימה המשותפת כינו את חברי רע"ם "משתפי פעולה" עם הממסד הישראלי תמורת הבטחות שווא שלא יניבו שום שינוי לטובת האזרחים הערבים. לכן לטעמי קשה מאוד להעלות בדמיון את התאגדות שתי המפלגות לרשימה אחת, ואם אכן יתאחדו – ספק רב אם יצביע עבורן האזרח הערבי מאחר שרמת האמון בהן הגיעה לשפל המדרגה.

מצבה של הרשימה המשותפת כיום טוב יותר מבחינה אלקטורלית כי היא שמרה לאורך זמן על שיח מכבד הדוגל בשמירה על זכויות האזרח של המיעוט הערבי ולא נקטה ויתורים מרחיקי לכת כרע"ם. מנגד מצבה של הרשימה המשותפת אינו קל מכיוון שהיא הכניסה את עצמה לסבך קשה וחסר ברירות: לאורך כל הדרך היא שאפה להכשיל את הממשלה הנוכחית כדי להכשיל את רע"ם,

אולם לא השקיעה חשיבה אסטרטגית על חלופה הגיונית יותר. יש לזכור שהחלופה של הרשימה המשותפת לממשלה הנוכחית היא חזרת הימין לשלטון בראשות נתניהו ובשיתוף בן גביר וסמוטריץ' שבעבר היא קראה להפלתו.

ימים יגידו ידו של מי תהיה על העליונה : נתניהו והימין שישבו לשלטון עקב אינטרסים מפלגתיים צרים שיכשילו את הממשלה הנוכחית ואיתה את מפלגתו של עבאס, או הקואליציה הנוכחית שרע"ם שותפה בה.